

tomorrow! – Great!; Your report must be ready by 5 o'clock! – Not that again!), отказ от своих слов или их корректировку (You said we'd go for ice cream. – I lied!; You promised to go to the cinema with us! – I changed my mind!) и клишированные элементы диалога (Thank you! – Don't mention it!; Have a nice day! – Have a nice day too!).

Респонсивные предложения разнообразны как в лексическом, так и функциональном плане, эти речевые единицы имеют ряд дифференцирующих признаков, основанных на лексическом наполнении, структуре и коммуникативной установке соответствующих конструкций.

Намеченная концепция, даже в системе вопрос-ответ, открывает определенные метаязыковые перспективы для более полной, чем существующие, классификации предложений по их коммуникативному заданию.

Литература:

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1966. – 608 с.
2. Бархударов Л. С. Структура простого предложения современного английского языка / Л. С. Бархударов. – М. : Высшая школа, 1966. – 199 с.
3. Гуревич В. В. Теоретическая грамматика английского языка. Сравнительная типология английского и русского языков: Учебное пособие / В. В. Гуревич. – 2-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 168 с.
4. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Сов. энцикл., 1990. – 686 с.
5. Меньшиков И. И. Типология респонсивных предложений в современном русском языке / И. И. Меньшиков // Избранные труды по лингвистике. – Днепропетровск: Новая идеология, 2012. – С. 85–100.
6. Половинко Е. А. Типы отношений между репликами вопросно-ответных конструкций / Е. А. Половинко // Вісник Дніпропетровського університету. – 2007. – Вип. 10. – № 4/1. – С. 238–244.
7. Русская грамматика / под ред. Н. Ю. Шведовой. – Т. 2. – М. : Наука, 1980. – 710 с.
8. Українська мова. Енциклопедія / за ред. В.М. Русанівського, О. О. Тараненка. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
9. Bloomfield L. Language / L. Bloomfield. – New York : Henry Holt and Company, 1933. – 580 p.
10. Crystal D. Cambridge Encyclopedia of the English language / D. Crystal. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 491 p.
11. Encyclopedia of language and linguistics / edited by Keith Brown. – 2-nd edition, Elsevier Science, 2005. – 9000 p.
12. English Grammar: types of sentences – Электронный ресурс. – Режим доступа : <http://learningnerd.wordpress.com/2006/09/12/english-grammar-types-of-sentences/>
13. Fries. Ch.C. The Structure of English: An Introduction to the Construction of English Sentences / Ch. C. Fries. – London : Longmans, Green and Co., 1957. – 304 p.
14. Functional approaches to language culture and cognition / edited by David G. Lockwood, Peter H. Fries, James E. Copeland. – Michigan state university : John Benjamins B.V., 2000. – 656 p.
15. Gleason H.A.J. Linguistics and English Grammar / H.A.J. Gleason. – New York : Holt, Rinehart and Winston, Inc., 1965. – 519 p.
16. Jones Bob Morris. The Welsh answering system / Bob Morris Jones. – Berlin: Rotaprint Druck Werner Hidebrand, 1999. – 360 p.
17. Leech G., Deucher M., Hoogenraad R. English Grammar for today / G. Leech, M. Deucher, R. Hoogenraad. – Macmillan, 1982. – 224 p.
18. Oxford dictionary. – Электронный ресурс. – Режим доступа : <http://www.oxforddictionaries.com/>
19. Shopen T. Language typology and syntactic description / T. Shopen. – Cambridge: Cambridge University Press, 2007. – 499 p.
20. Soames Scott. Syntactic Argumentation and the Structure of English / S. Scott, Perlmutter M. David. – Berkeley : University of California Press, 1979. – 618 p.
21. Zwicky A. M. Ambiguity Tests and How to Fail Them / A. M. Zwicky, J. M. Sadock // Syntax and Semantics. – New York : Academic Press, 1975. – P. 1–36.

УДК 811.111'398.91

Л. І. Тараненко,

Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», м. Київ

ЖАНРОВІ ОСОБЛИВОСТІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ТЕКСТУ АНГЛІЙСЬКОГО ПРИСЛІВ'Я

У статті шляхом аналізу існуючих у науковій літературі уявлень щодо прислів'я уточнено його формулювання як фольклорного тексту малої форми, обґрунтовано ієрархічну супорядність його функціональних ознак та окреслено типові жанрові ознаки.

Ключові слова: прислів'я, дефініція, функціональне призначення, мовне оформлення, жанрові ознаки.

В статье путем анализа существующих в научной литературе представлений о пословице уточняется ее формулировка как фольклорного текста малой формы, обосновывается иерархическое соподчинение ее функциональных признаков, а также отмечаются ее типичные жанровые характеристики.

Ключевые слова: пословица, дефиниция, функциональное назначение, языковое оформление, жанровые признаки.

In the article the author updates the definition of the proverb as a small form folk text by means of analyzing existing in scientific literature ideas on its versatile nature. The emphasis is placed on the interaction between the lapidary text of the proverb and the multitude of language means realizing it, viewed as a complex tool of producing a subliminal influence on the recipient. The author also outlines typical genre characteristics of the proverb as well as substantiates a hierarchical subordination of its functional features, including the proverb general didactic function, its every-day-life-culture pragmatic orientation and associative-and-educational role.

Keywords: proverb, definition, functionality, language expression, genre characteristics.

Опису функціональних та жанрових ознак прислів'я присвячено значну кількість лінгвістичних праць [12, с. 201-235], у яких вони характеризуються з погляду мовностилістичної специфіки [4], особливостей його розвитку як соціально-зумовленого твору [27, с. 286; 23], участі мовних засобів оформлення [17; 18; 21; 4, с. 13; 2], структурно-семантичних особливостей тексту [4, с. 4] тощо. Проте, незважаючи на наявність значної кількості наукових праць, їхній сумісний науковий доробок до теперішнього часу не узагальнено у певну систему, зручну для безпосереднього використання під час експериментального встановлення інваріантної та варіантних моделей прородичного оформлення текстів англійських прислів'їв.

Тому метою цієї праці є системне обґрунтування функціональних та розгляд типових жанрових ознак прислів'я як тексту малої форми, а також формулювання його лінгвістичної дефініції на основі аналізу відповідних існуючих у науковій літературі уявлень.

Звертаючись до цієї проблеми, зазначимо, що прислів'я є досить складними утвореннями, які мають декілька різних планів. По-перше, вони належать до мовних явищ, є стійкими сполученнями, багато в чому подібними до фразеологічних зворотів. По-друге, прислів'я є певними логічними одиницями, які виражають те чи інше судження. По-третє, вони є художніми мініатюрами, які в яскравій, викарбуваній формі узагальнюють, а точніше моделюють, факти самої дійсності [10, с. 13–14].

За визначенням Ф. А. де Каро, прислів'я являє собою традиційне твердження, що має чітко встановлену форму і передає певні етичні чи філософські істини або інші мудрі спостереження про життя, навколишній світ і людську природу [21, с. 184]. У них знаходять своє відображення все, чим протягом століть живе і з чим стикається певний етнос. Це можуть бути й етнографічні реалії, всебічні характеристики географічного середовища з його ландшафтами, кліматом, тваринним і рослинним світом; спогади про давно минулі події та видатних історичних осіб; відлуння найдавніших релігійних поглядів і картина сучасної організації суспільства [10, с. 19]. І недивно тому, що протягом історичного часу жанр прислів'я поступово збагачувався афористичними уламками народних казок, притч, анекдотів, бувальщин, оповідань, легенд, загадок, пісень тощо [8, с. 10], які відбивали архетипи реального життя, побуту і творчості людей.

На відміну від інших паремій, прислів'я, маючи клішовану форму, функціонують у ситуаціях як завершене речення [17, с. 119], здатне передавати сутність подій, позначати стосунки між людьми, їхнє ставлення до навколишньої дійсності тощо. Отже, вони безсумнівно належать до класу замкнених фразових паремій, які від початку і до кінця клішовані [9, с. 262].

Відповідно до академічного трактування [13, с. 578; 15, с. 389], прислів'я є афористично стислим, образним, граматично і логічно завершеним висловом із повчальним змістом, зазвичай в ритмічно організованій формі. У силу цього в загальному плані прислів'я можна розглядати як певною мірою потужно «стислу» форму спілкування, оскільки, будучи готовим для комунікативного вжитку твердженням, вони коротко і влучно передають суть культурно-конвенційних ідей [21, с. 185–186, 187]. За цих умов стає зрозумілою думка О. О. Потебні про те, що прислів'я можуть відігравати роль своєрідних моделей таких складних літературних жанрів, як роман і повість [11, с. 464, 518, 523].

Незважаючи на те, що прислів'я мають форму завершеного речення, їх зазвичай розглядають як окремий фольклорний жанр, що може вживатися самостійно, оскільки йому як тексту притаманні три чітко виражені автономні структурні плани: композиційної побудови, семіотичної структури та реалії [9, с. 250–251].

Щодо специфіки функціонування мовних засобів у тексті прислів'я, то вона полягає в тому, що прислів'я, як правило, складається з одного речення, яке часто має диподійну структуру – поєднання двох стоп, на одну з яких падає сильніший ритмічний наголос, а друга є ніби підпорядкованою їй, за рахунок чого прислів'я набуває двох збалансованих частин (напр., *The early bird catches the worm*) [17, с. 120]. Саме завдяки такій ритмічній побудові та використанню поетичних прийомів, прислів'я і привертає увагу слухача [21, с. 184].

Багатьом прислів'ям властива симетрична структура їхньої побудови за принципом синтаксичного паралелізму та пропуски поодиноких членів речення в одній із симетричних частин. Іноді ця симетрія ґрунтується на контрастах значень. При цьому з'єднання контрастних образів і створює завершеність прислів'я, частини якого часто поєднуються асоціативним зв'язком у формі психологічного паралелізму (наприклад, *Без сонця не можна бути, без милого не можна жити*) [8, с. 39].

Крім того, уживане в контексті, прислів'я набуває певного підтекстового значення, тобто поряд з прямим (буквальним, денотативним) значенням, їм притаманні переносні (конотативні) значення [5, с. 97; 8, с. 36–37; 15, с. 389].

Експериментальними дослідженнями встановлено, що прислів'я можуть бути представлені трьома структурними типами речень: розповідними, спонукальними та питальними. При цьому найбільшу групу створюють двоскладові речення [4, с. 13].

Характерною властивістю прислів'їв є й те, що їхній зміст змушує реципієнта порівнювати реальну соціальну ситуацію з «вигаданою» або уявною, яка передається завдяки яскравим метафоричним образам [21, с. 185]. Саме тому у прислів'ях можуть функціонувати всі види тропів: порівняння, метафори, метонімії, гіперболи й літоги, антитези тощо [18; 8, с. 38]. До прийомів архітектонічної побудови прислів'їв відносять, зазвичай, контрасти понять, предметів, дій, ознак і т. ін. Для підсилення сугестивного впливу у прислів'ях часто застосовуються такі фонетичні прийоми, як рима, ритм [21, с. 184] (наприклад, *A friend in need is a friend indeed*), асонанс та алітерація [22, с. 184] (наприклад, *The more, the merrier*), подовження приголосних і голосних [2, с. 9] тощо. Специфіка зазначеного впливу зумовлюється також тим, що прислів'я функціонують як усталені автосемантичні концептуалізації і слугують певними фреймовими моделями, які репрезентують колективне знання [23, с. 63].

Розглядаючи прислів'я як народний вислів або афоризм повчального змісту, автори ряду праць [25, с. 286; 8, с. 36–37; 21, с. 184] підкреслюють, що вони, передаючи у стислій і точній формі соціально-історичний досвід від покоління до покоління, підводять підсумки спостережень над групами подій або явищ, відзначаючи в них характерне й особливе та даючи узагальнений висновок, який може бути застосований для опису аналогічних подій чи явищ. Завдяки цьому і реалізується їхня асоціативно-виховна функція [14, с. 139]. Акцентуючи увагу на прислів'ї як нетиповому тексті малої форми, О. В. Корень [4, с. 3] підкреслює, що його специфіка полягає у відсутності чіткої фабули, традиційних для звичайних текстів структурно-композиційних елементів, зафіксованого авторства і дійових осіб.

Звертаючись до одного із найбільших парадоксів прислів'я, зазначимо, що лінгвісти зазвичай розуміють його як уособлення простоти і здорового глузду. Але, за справедливим зауваженням К. Лау, прислів'я є набагато складнішими для однозначного визначення їхньої сутності, оскільки, хоча більшість людей може навести безліч прикладів прислів'їв, мало хто може точно назвати, що саме робить їх прислів'ям. Тому, досліджуючи прислів'я протягом сотень років, учені пропонують безліч різних визначень, що унеможливило здійснити навіть побіжний їхній огляд [24, с. 2]. Це збігається із зауваженням О. О. Потебні про те, що прислів'ями називаються досить різномірні короткі словесні твори [11, с. 512].

У лінгвістичній енциклопедії термінів і понять [6, с. 736] прислів'я трактують як жанр усної народної творчості, образний вислів, зазвичай ритмічний за формою, що містить певну життєву мудрість та має повчальний сенс. У свою чергу, згідно зі словником фольклору [25, с. 286], під прислів'ям розуміють короткі, чітко структуровані вислови, широко відомі в суспільстві, які передають традиційні спостереження про людську природу і природні явища, моральні судження, попередження і т. ін. Хоча вони побутують в усній формі та часто змінюються для досягнення гумористичного ефекту, їхні формулювання лишаються досить сталими.

Характеризуючи прислів'я, переважна кількість дослідників одноставні в тому, що в основі його дидактичної функції, покликаної спонукати до дотримання й виконання певних моральних норм, закладена народна мудрість, перевірена досвідом попередніх поколінь [3, с. 11; 5, с. 97; 20, с. 475]. Специфічною ознакою прислів'їв є й те, що коріння породження однієї з їх форм слід шукати в байці, оскільки відома частина байки може ставати прислів'ям [11, с. 516].

З цих та наведених вище визначень легко з'ясувати, що головною функцією прислів'я є його дидактична функція. Отже, ми маємо підстави подальшого пошуку всіх підпорядкованих їй додаткових функцій прислів'їв.

Розглядаючи паремії взагалі та прислів'я зокрема, Г.Л. Пермяков [9, с. 254-257] наводить нам, мабуть, чи не найповніший перелік додаткових функцій прислів'їв. На його думку, серед інших пареміологічних типів кліше у прислів'ях найяскравіше виражена їхня моделююча функція, завдяки якій реципієнт і отримує поштовх до звернення у його свідомості до тієї чи іншої життєвої, або логічної ситуації. Другою за частотою актуалізації постає у прислів'ях повчальна функція. Менш частотно автор убачає прогностичну функцію, яка полягає в передбаченні майбутніх явищ, подій або дій. Нерідко у прислів'ях реалізується й так звана магічна функція, суть якої полягає в нав'язуванні реципієнту своєї волі. Зазначимо тут, що мовою сучасної науки цю функцію доцільніше, на наш погляд, трактувати поняттям «сугестивна». У прислів'ях реалізується також і розважальна функція. Досить продуктивно слід уважати притаманну прислів'ям орнаментальну функцію, тобто коли прислів'я застосовуються як засіб красномовства. І, нарешті, Г. Л. Пермяков визначає негативно-комунікативну функцію прислів'я як засобу ухиляння від небажаної відповіді або відхилення доказів співрозмовника. Проте ця функція, на наш погляд, є підфункцією нижчого ієрархічного рівня вже зазначеної сугестивної функції.

Убачаючи пряму кореляцією між прислів'ями та типовими соціальними ситуаціями, ряд дослідників відносять прислів'я до конвенційних засобів мовленнєвої діяльності, оскільки вони являють собою «соціальне вирішення ситуацій» [19, с. 529], слугують у якості постулатів соціалізації, є засобом вираження оцінки [16, с. 384] та інструментом вирішення деяких проблем спілкування в соціально стереотипних ситуаціях [26].

Зазвичай, уважають [8, с. 9], що прислів'я пов'язані з усвідомленням людиною її місця в природі і своїй трудовій діяльності. Протягом багатьох століть прислів'я відображали здатність народу відбирати й осмислювати найхарактерніші, найтипівіші сторони явищ природи, праці, побуту, родинного й суспільного життя і в результаті ставали конденсатором багатовікового життєвого досвіду, міжособистісних взаємин людей, взаємин між людиною та навколишньою дійсністю.

В обов'язі реалізації загальнодидактичної функції прислів'я можуть застерігати проти чогось або щось схвалювати [1, с. 3], приписувати, як діяти у певних ситуаціях [7, с. 89], пропонувати оптимальний шлях дій [26, с. 4], моделювати стереотипну поведінку [4, с. 3], давати пораду [5, с. 97] і т. ін.

Характеризуючи специфічні ознаки прислів'я як окремого жанру фольклорних творів малої форми, важливо, на наш погляд, звернути увагу на й те, що, зароджуючись у площині реалістично-ідеологічних уявлень соціуму, воно здатне знаходити однозначний відгук у царині вже набутого індивідом духовного та побутового досвіду існування в соціумі.

Спираючись на викладене, сформулюємо узагальнене визначення, згідно з яким **прислів'ям** слід *уважати лапідарний народний вислів повчального змісту, що шляхом узагальнення результатів соціально-історичного досвіду транслює прийдешнім поколінням провідні морально-етичні, філософські та побутово-умовивідні ідеї щодо оточуючої дійсності*.

Окреслена нами взаємодія між лапідарністю тексту прислів'я та множиною поєднань засобів усіх рівнів мови доцільно розглядати як комплексний інструментарій сугестивно-когнітивного впливу на реципієнта. Статусу найчастотнішого мовного засобу реалізації дидактичної функції прислів'я слід надавати, насамперед, метафорі, покликаний збуджувати когнітивну діяльність психіки реципієнта.

Ми також можемо стверджувати, що система функціональних ознак прислів'я має охоплювати таку ієрархічну супідрядність: загальнодидактична функція → культурно-побутова спрямованість → асоціативно-виховне функціональне призначення.

Література:

1. Баранцев К. Т. Английские пословицы и поговорки / Константин Тимофеевич Баранцев. – К. : Радянська школа, 1973. – 175 с.
2. Деркач Н. В. Просодична організація англійського прислів'я: соціопрагматичний аспект (експериментально-фонетичне дослідження): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Деркач Наталія Валеріївна; Київський національний лінгвістичний університет. – К., 2010. – 20 с.
3. Иванова Е. В. Мир в английских и русских пословицах: [учеб. пособие] / Елизавета Васильевна Иванова. – СПб. : Изд-во С.-Петерб. ун-та, 2006. – 280 с.
4. Корень О. В. Системно-функціональні особливості англійських прислів'їв: Автореф. дис.... канд. філол. наук: 10.02.04 / Корень Олена Валеріївна; Харківський націон. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2000. – 20 с.
5. Леонтьева Е. А. Лингвистические и экстралингвистические различия эквивалентных русских и английских пословиц как устойчивых словесных комплексов коммуникативного типа / Е. А. Леонтьева // Культура народов Причерноморья. – 2002. – № 27. – С. 96–104.
6. Литературная энциклопедия терминов и понятий / [под ред. А. Н. Николюкина; Институт науч. информации по общественным наукам РАН]. – М. : НПК «Интелвак», 2001. – 1600 стб.
7. Мамонтов А. С. Номинативные единицы – афоризмы (пословицы, поговорки) в аспекте сопоставительного лингвострановедения / А.С. Мамонтов // Вестник МГУ. Серия 19: Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. – № 2. – С. 88–96.
8. Пазяк М. М. Перлини народної мудрості / М. М. Пазяк // Прислів'я та приказки: Природа. Господарська діяльність людини / АН УРСР; Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського; упоряд. М. М. Пазяк. – К. : Наукова думка, 1989. – С. 9–44.
9. Пермяков Г. Л. К вопросу о структуре паремииологического фонда / Г. Л. Пермяков // Типологические исследования по фольклору: сб. статей памяти Владимира Яковлевича Проппа (1895-1970) / составители Е. М. Мелетинский, С. Ю. Неклюдов. – М. : Наука, 1975. – С. 247–274.
10. Пермяков Г. Л. Основы структурной паремииологии / Григорий Львович Пермяков. – М. : Наука, 1988. – 235 с.
11. Потебня А. А. Из лекций по теории словесности / Александр Афанасьевич Потебня // Эстетика и поэтика. – М. : Искусство, 1976. – С. 464–560.
12. Потебня А. А. Теоретическая поэтика / Александр Афанасьевич Потебня. – М. : Высшая школа, 1990. – 344 с.
13. Советский энциклопедический словарь / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – 4-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1987. – 1599 с.
14. Тараненко Л. І. Структурні особливості та ознаки фольклорних текстів малої форми / Л. І. Тараненко // Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство): у 5 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2008. – Вип. 75 (3). – С. 137–143.
15. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – 2-е изд. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1998. – 685 с.
16. Abakumova O. V. Cognition and Communication in the Use of Proverbs / O. V. Abakumova // Когнитивные исследования языка / Гл. ред. серии Е. С. Кубрякова. – Тамбов: Издательский дом ТГУ им. Г. Р. Державина. – 2011. – Вып. VIII. Проблемы языкового сознания: материалы Междунар. науч. конф 15-17 сентября 2011 г. – С. 383–385.
17. Abrahams R. D. A. Proverbs and Proverbial Expressions / R. D. Abrahams // Folklore and Folklife. An Introduction / ed. by Richard M. Dorson. – Chicago, L. : The University of Chicago Press. – 1982. – P. 117–128.

18. Abrahams R. D. The literary use of proverbs / R.D. Abrahams, B. A. Babcock // Wise words: Essays on the proverb / ed. by W. Mieder. – N.Y. : Garland. – 1994. – P. 415–438.
19. Albing W. Proverbs and Social Control / W. Albing // Sociologic and Social Research. – 1931. – No. 15. – P. 527–535.
20. Carnes P. The Fable and the Proverb. Intertexts and Reception / P. Carnes // Wise words: Essays on the proverb / ed. by W. Mieder. – N.Y. : Garland. – 1994. – P. 467–493.
21. Caro de F.A. Riddles and Proverbs / F. A. de Caro // Folk Groups and Folklore Genres. An introduction / ed. by Elliot Oring. – Logan: Utah State University Press. – 1986. – P. 175–197.
22. Crystal D. The English Language / David Crystal. – 2nd ed. – Cambridge : Cambridge University Press, 2009. – 499 p.
23. Deppermann A. Bericht über die AG 9 «Bedeutungskonstitution» auf der 22. Jahrestagung der Deutschen Gesellschaft für Sprachwissenschaft (DGfS) in Marburg (1-3 März 2000) [Електронний ресурс] / A. Deppermann // Gesprächsforschung – Online-Zeitschrift zur verbalen Interaktion (ISSN 1617-1837). – 2000. – Ausgabe 1. – S. 62–66. – Режим доступу : <http://www.gespraechsforschung-ozs.de/fileadmin/dateien/heft2000/tb-dgfs2000-ag9.pdf>.
24. Lau K. J. What Goes Around Comes Around: The Circulation of Proverbs in Contemporary Life / K. J. Lau // What Goes Around Comes Around: The Circulation of Proverbs in Contemporary Life: Essays in honor of Wolfgang Mieder / K. J. Lau, P. Tokofsky, S. D. Winick. – Logan : Utah State University Press, 2004. – P. 1–19.
25. Simpson J. A Dictionary of English Folklore / J. Simpson, S. Roud. – Oxford : Oxford University Press, 2000. – 411 p.
26. Taylor A. The Wisdom of Many and the Wit of One [Електронний ресурс] / A. Taylor // DE PROVERBIO: an Electronic Journal of International Proverb Studies. – Tasmania: University of Tasmania, 1996. – Vol. 2, No. 1. – Режим доступу : <http://www.deproverbio.com/display.php?a=3&r=28>.

УДК 811.161.2'373

О. Т. Тимчук, М. В. Брода,

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

ВИКОРИСТАННЯ СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНОГО ПРИЙОМУ СЛОВЕСНОЇ ГРИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ВИРАЗНОСТІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

У статті на матеріалі української мови розглядаються деякі аспекти каламбурного осмислення та обігрування різних типів семантико-структурних відношень фонетичного та лексичного мовних рівнів, а також їх використання з метою підвищення виразності художнього тексту.

Ключові слова: гра слів, каламбур, омонімія, полісемія, паронімічна атракція.

В статье на материале украинского языка рассматриваются некоторые аспекты каламбурного переосмысления разных типов семантико-структурных отношений фонетического и лексического уровней языка, а также их использование с целью повышения выразительности художественного текста.

Ключевые слова: игра слов, каламбур, омонимия, полисемия, паронимическая атракция.

The article deals with some aspects of punning interpretation of diverse types of semantic-and-structural units of phonetical and lexical levels of the Ukrainian language. Their role in increasing expressive abilities of fiction texts is also being investigated in the article.

Key words: play on words, pun, homonymy, polysemy, paronymy.

У науковій літературі комплекс явищ, що іменуються в нашій статті словесною грою, звичайно розглядається не в цілому – як єдине поняття з кількома різновидами, а розрізнено, диференційовано. Сам термін «словесна гра» і його еквівалентні «гра слів», «гра словами» функціонує в мовознавстві та літературознавчій стилістиці переважно як абсолютний синонім терміна «каламбур», тобто в значенні такого обігрування одно- і співзвучних слів, яке приводить до створення сатиричного або гумористичного, ефекту [див., наприклад: 14, с. 6–14 (з оглядом літератури)]. Пор. подання статей «гра слів» і «каламбур» в УЛЕ: «Гра слів – дотепний жарт, побудований на вживанні різних за значенням слів однакового звучання» [13, I, с.473]; «Каламбур – переважно комічне переосмислення слів і виразів на основі їх багатозначності (омонімії, антонімії, синонімії) або співзвучності» [13, II, с. 376]. Обігрування ж слів з метою створення стилістичного та семантико-стилістичного ефектів іншого (не комічного) характеру розглядається в літературі найчастіше ізольовано від каламбуру й іменується по-різному (залежно від конкретного вияву явищ): звуковими повторами, звуковою метафорою, поетичною етимологією, паронімічною атракцією та парономазією і т. ін. Дослідниця цих явищ на українському матеріалі Н. Дашченко, ставлячи знак рівності між термінами «звуковий повтор» і «паронімічна атракція», пише: «Серед різноманітних способів такої організації поетичного тексту найпоширенішим виступає звуковий повтор... Змішаний звуковий повтор семантизується в поетичному тексті як оказіональна морфема, що стає важливою одиницею переосмислення та асоціювання різних сем. Фонетична подібність починає усвідомлюватися як словесий зв'язок, що сприяє виразності, експресивності, зв'язності інформації, зосередженої у внутрішній формі слова. Процес поетичної семантизації слів, які об'єднуються на основі глибокої і переважно випадкової звукової подібності, розглядається як явище паронімічної атракції» [2, с. 1].

Видається, однак, найбільш адекватним і тому доцільним розглядати поняття гри слів як родове щодо цілої низки видових явищ, перерахованих вище та деяких не названих, – явищ, що об'єднуються між собою особливим значенням звукової і взагалі формальної сторони мовних одиниць і спеціальною заданістю використання таких їхніх особливостей. **Метою** нашої розвідки є простеження таких механізмів реалізації цих явищ у мові художнього тексту, які приводять до посилення експресивної складової висловлення.

Поняття гри слів не слід ототожнювати з поняттям «мовної гри». Останнє є значно ширшим за обсягом і охоплює найрізноманітніші випадки експериментування з формальною стороною мовлення (від фонетичної деформації слова до різних видів тропів, мовних алогізмів і парадоксів). Розширеним до поняття мовної гри є, наприклад, розуміння каламбуру в збірці українських прислів'їв, приказок і т. ін. [9, с. 351–379], де під нього підводяться такі випадки, як: «Або дощ, або сніг, або буде, або ні», «Буває порою, що вода тече горою», «В нашого старости три радості: корова здохла, хата згоріла та жінка вмерла», «Здрастуйте, я ваша горина!», «На городі бузина, а в Києві дядько», «Андрій Кузьмі рідний Федір», «Ій кажи – овес, а вона каже – гречка», «А що ваші роблять? – Пообідали та хліб їдять!» і под. Так само надто розширеним пропонується розуміння каламбуру у фразеології [12, с. 124–129], куди поряд з випадками на зразок *ляцями годувати* кого-небудь «бити, ляскати», *дати дуба* «померти» (пор. *задубіти* і под.) зараховуються й такі випадки алогізмів, оксю-